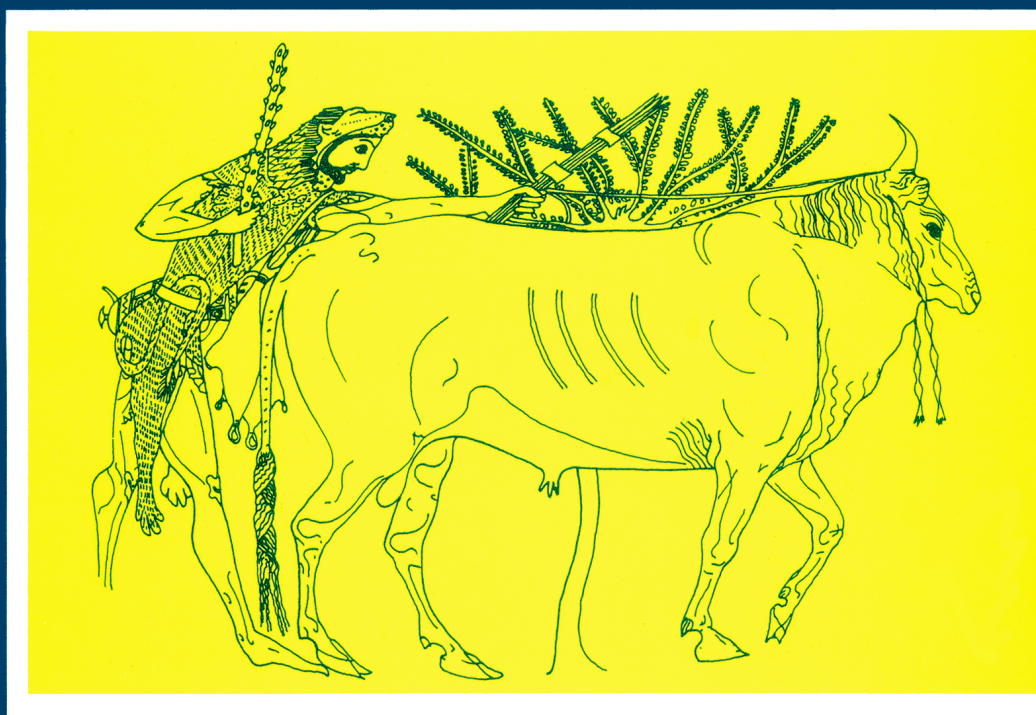

PALEO- AKTUEEL

4

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1993, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: Herakles en de Kretenzische stier (530-'20 v.Chr.)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0353 0

PALEO-AKTUEEL

4

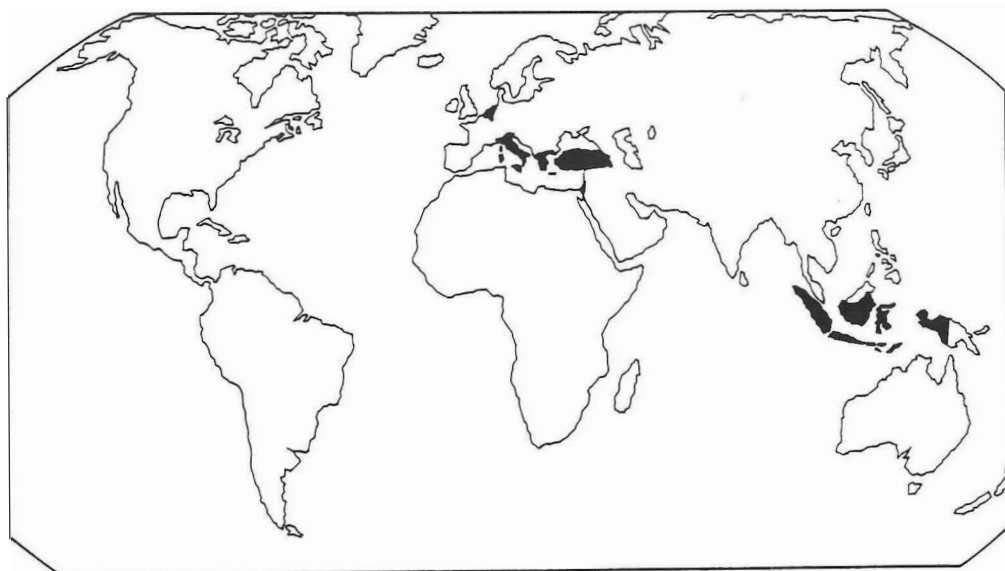
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Archeologisch Centrum

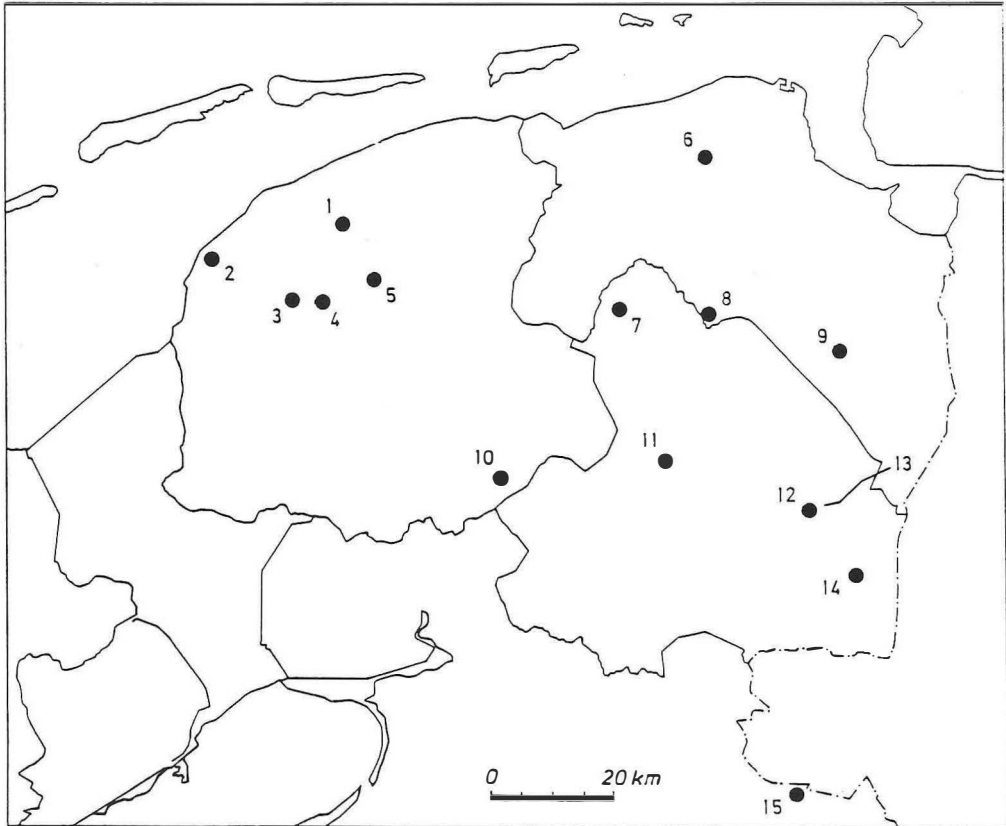
Groningen, 1993

In deze aflevering: België, Griekenland, Indonesië, Israel, Italië, Nederland en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Britsum; 2. Wijnaldum; 3. Meamert; 4. Weidum; 5. Hempens; 6. Middelstum; 7. Roden; 8. Weerdenbras; 9. Nieuwe Pekela; 10. Noordwolde; 11. Hooghalen; 12. Driest; 13. Valtherbrug; 14. Nieuw-Dordrecht; 15. Mander.

INHOUD

Voorwoord

G.-J. BARTSTRA	
Terugkeer naar Sulawesi	11
D. STAPERT, E. DRENTH & J. HULST	
Een bladspits van de Leusderheide (provincie Utrecht)	15
O.H. HARSEMA	
Mag het ook het broodje vis zijn?	20
R.P. EXALTUS, H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT	
Voortgezet onderzoek op de mesolithische vindplaats NP-3 (Groninger Veenkoloniën)	22
A.T. CLASON	
Een taxidermist in Bergschenhoek (Z.-H.)?	26
A. UFKES	
Vroeg-neolithische votiefgaven? Edelhertgeweien uit Drenthe en Groningen	28
A. UFKES	
Het hunebed O2 bij Mander (Ov.)	31
E. JANSMA & W.A. CASPARIE	
Een neolithische <i>landnam</i> ontrafeld door dendrochronologisch onderzoek van de veenweg van Nieuw-Dordrecht (Dr.)	33
J.J. HEKMAN	
Een topografische survey van het grafveld Chalandriani op Syros (Griekenland)	37
S. BOTTEMA, H.R. REINDERS & H. WOLDRING	
Laat-quartaire vegetatiegeschiedenis van het Oostmediterrane gebied: veldwerk in 1992	41
O.H. HARSEMA	
Een prijswinnend lot in de 'Vijfde Verloting'; een bronstijderf ontdekt in Roden (Dr.)	44
A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch-antropologisch onderzoek van de crematieresten uit het urnenveld van Driest (Dr.)	49

E. TAAYKE	
Een kuil uit de vroege ijzertijd, gevonden in Roden (Dr.)	52
J. SCHEFFER	
Bewoningssporen uit de midden-ijzertijd te Meamert, een terp bij Winsum (Fr.)	57
B.-J. HAAGSMA, Z. MALAKASIÓTI, H.R. REINDERS & V. RONDÍRI	
Een survey tussen Baklali en Karatsadagli (Thessalië, Griekenland)	60
P. ATTEMA	
<i>On-site & off-site</i> , surveymethoden in Midden-Italië	65
M. MAASKANT-KLEIBRINK	
Mythologie en prehistorie I: de naakte man met de knuppel, een held uit de prehistorie?	70
R.H.P. LUTGERINK	
Numerieke analyse van Oostmediterrane pollendata; methode en eerste resultaten	75
G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T. PERGER & M. WISPELWEY	
Het project bodembeschermingsgebieden Friesland	80
H. WOLDRING	
Over tussenvormen van sleedoorn en kriekpruim	85
C. DYER & M. HAAGSMA	
Een geometrisch vondstcomplex in Nieuw Halos. De Halos-materiaalcampagne 1992 (Griekenland)	90
W.A. CASPARIE	
De Valtherbrug (Dr. en Gr.); meer dan één weg?	95
J. FEIJE	
Een stadje in Arkadië	100
J. SCHELVIS & A. ERVYNCK	
Mijten (Acari) uit Romeins Oudenburg in Vlaanderen	105
A.T. CLASON & L. VAN ES	
De oeros - <i>Bos primigenius</i> - van Britsum (Fr.) gedateerd	110
G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, E. TAAYKE & M. WISPELWEY	
Een korte verkenning te Hempens-Zuiderburen (Fr.)	111

J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA De realisatie van het onderzoek bij Wijnaldum (Fr.)	116
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA Het onderzoek bij Wijnaldum (Fr.): opgravingscampagne 1992	119
C.M. HAVERKORT, M. HOPMAN, J.M. PASVEER & W. PRUMMEL De jongste bewoners van Wijnaldum (Fr.)	123
T. LOOIJENGA Corpus 'Friese' runeninscripties	127
Y. DIJKSTRA Middeleeuwse bewoningssporen bij Hooghalen (Dr.)	132
W.P.M. MULDER & J. MOLEMA Het oude kerkhof van Noordwolde (Fr.)	137
J. MOLEMA Een verkennende opgraving van een verhoogde woonplaats in de gemeente Middelstum (Gr.)	140
J. SCHEFFER De stinspoort van Papinga-state te Weidum (Fr.)	145
P.B. KOOI De ontwikkeling van de borg Ewsum bij Middelstum (Gr.)	149
P. BAKS 'Een grensgeval': archeologisch onderzoek naar het blokhuis Weerdenbras (Gr.) (1505-1516)	154
A.F.L. VAN HOLK Incidentele passagiers aan boord van een binnenschip	159

VOORWOORD

Op grote schaal vindt aantasting plaats van stad en land in het kader van herinrichting en nieuwbouw. Dit is niet alleen in Nederland het geval, maar in alle landen waar archeologen van de Rijksuniversiteit Groningen werkzaam zijn. Bundeling van krachten en goede structurele voorzieningen zijn een strikte vereiste om de ontwikkelingen voor te zijn.

Onderzoek en onderwijs zijn de kerntaken van de archeologie bij de RUG. Een deel van de onderzoekscapaciteit is gericht op veldwerk: surveys, boorcampagnes en (nood)-opgravingen. De basis voor dit veldwerk wordt gelegd door een goede infrastructuur van de archeologie bij de RUG, maar zonder financiële, materiële en personele steun van velen is archeologisch onderzoek in deze tijd ondenkbaar. Landeigenaren, gemeentebesturen, bouwbedrijven, amateurarcheologen en sponsors leveren allen op geheel eigen wijze een bijdrage in de vorm van medewerking, advies, mankracht, machines en geld. Een blik op de lijst van lezingen, excursies, tentoonstellingen en publikaties leert dat archeologie maatschappelijk stevig verankerd is.

'Wijnaldum', met meer dan duizend vermeldingen in de media, meer dan 10.000 bezoekers aan de opgraving, vele tientallen lezingen en excursies en een lange lijst van sponsors is daarvan een duidelijk voorbeeld. Zonder de samenwerking met amateurs en vrijwilligers is 'Wijnaldum' niet te realiseren. Een goede uitvoering van de kerntaken is evenmin mogelijk zonder deze brede inzet.

In het verleden lieten de eindresultaten van archeologisch onderzoek vaak lang op zich wachten. Uitwerking en analyse van opgravingsgegevens vergen nu eenmaal veel tijd. Voor een goed contact met allen die bij de archeologische activiteiten van de RUG betrokken zijn is spoedige publicatie van de voorlopige resultaten van lopend onderzoek echter onontbeerlijk. Daarom is vier jaar geleden gestart met de uitgave van *Paleo-aktueel*. *Paleo-aktueel* is door de bijdragen van vele collega's uit de beroeps- en amateurwereld die actief participeren in het Groninger archeologisch onderzoek, een nuttige spiegel van het eerder geschetste beeld. Honderd verschillende auteurs werkten mee aan de 130 artikelen in de eerste vier afleveringen. Archeologie leeft in Groningen!

Tot nu toe was *Paleo-aktueel* een uitgave van de vakgroep 'Het Biologisch-Archeologisch Instituut'. Met ingang van 1 januari 1993 zijn de archeologie-sectoren bij de RUG samengegaan in een nieuwe vakgroep Archeologie en een Archeologisch Centrum Groningen. De samenwerking komt in deze uitgave al in beeld.

Dank zij de medewerking van de auteurs en het strakke regime van de redacteurs Mette Bierma en Jurjen Bos is het ook de vierde keer gelukt de artikelen kort te houden en de uitgave op tijd uit te brengen. Evenals voorgaande jaren verzorgde Xandra Bardet de correcties van de samenvattingen. De vele enthousiaste reacties van instellingen en personen die betrokken zijn bij het archeologisch onderzoek van de RUG staan borg voor voortzetting van *Paleo-aktueel*.

LAAT-QUARTAIRE VEGETATIEGESCHIEDENIS VAN HET OOSTMEDITERRANE GEBIED: VELDWERK IN 1992

S. Bottema, H.R. Reinders en H. Woldring

In juli 1992 staan drie gebieden in Anatolië op de nominatie voor palynologisch onderzoek, te weten Sagalassos, Eski Acigöl en Iznik Gölü (fig. 1).

Op uitnodiging van Professor Marc Waelkens (Katholieke Universiteit, Leuven), leider van de opgraving te Sagalassos nabij Aglasun, zal getracht worden daar een boring te ondernemen. Sagalassos is een klassieke site in het gebied van de Pisidische meren, ten zuidoosten van Burdur.

Het kratermeertje Eski Acigöl, gelegen tussen Nevşehir en Aksaray, bevat een afzetting, die op aanwijzing van Henk Woldring de moeite waard lijkt te worden onderzocht.

Het gebied rond Iznik Gölü is in 1988 vrij uitgebreid op potentieel sediment gescreend. De oever van het meer van Iznik, nabij de opgraving van Ilipinar, zal nauwkeurig worden onderzocht.

Sagalassos (1400-1600 m)

In deze stad, van Romeinse origine, staat onder meer nog een deel van het amfitheater overeind. De bovenste zitplaatsen bevinden zich 1453 m boven zeeniveau. De stad bezat destijds een bloeiende aardewerkindustrie. De benodigde klei werd gedolven in het grote bekken van Mamakova (1100 m).

Ten oosten van het bekken boven het dorp Çanakli zagen we fraaie cederopstanden op een hoogte van 1200-1300 m. Het gebergte ten zuiden van Sagalassos herbergt zowel kaal cultuurland met diverse soorten wilde peer verspreid in het landschap, als ook bos met *Pinus brutia* en *Juniperus oxycedrus*, dat ten dele aangeplant is.

In het bekken van Mamakova werden twee boringen verricht, een vegetatieopna-

me gemaakt en oppervlaktemonsters genomen voor de reconstructie van de vegetatie en het klimaat ten tijde van de bewoning van Sagalassos.

Eski Acigöl (ca. 1200 m)

Als uitvalsbasis kozen we Nevşehir. Het transport werd verzorgd door chauffeur Ali Turac met een Peugeotbus, van "Tulip (Travel Agency), who have acquired a reputation for dishonest dealing with locals in the region" (citaat uit: *Turkey - The rough guide*).

Het kratermeertje Eski Acigöl ligt tegen de zijkant van de vulkaan Karapinar, aan de weg van Nevşehir naar Aksaray, iets voor het dorp Acigöl. Langs de rand van het drooggevalle kratermeertje was de bodem poeierachtig met grote krimp-scheuren; de vegetatie van deze rand bestond uit distels (*Onopordon*). Meer naar binnen bevond zich het voormalige meersediment, dat een halve meter diep uitgedroogd was, voldoende voor de talrijke siesels om er hun holen in te graven. Het kleine kratermeertje was drooggevalle door kunstmatige beregening van nabijgelegen akkers.

Aan de noordkant van het kratertje is een tientallen meters hoog profiel ontstaan door de winning van bouw materiaal. In dit profiel tekenden zich veel grote klompen obsidiaan af. Op de top van de Karapinar stonden verspreid exemplaren van *Quercus pubescens*. Verder was het gebied, op een enkele aangeplante abrikoos na, boomloos. Het vlakkere land werd voor beregeningsakkerbouw gebruikt en het overige, meest heuvelachtige deel met schaapskudden intensief begraasd. Wij waren er getuige van hoe sommige schapen de wortels van wilde schorseneren met hun hoeven uit de droge

Fig. 1. Boorlocaties

meerbodem groeven en opaten.

Henk Woldring ontdekte de afzetting in 1990, tijdens zijn verblijf op de vroeg-neolithische aceramische site van Asikli. Samen met Hylke Buitenhuis boorde hij er toen 6 meter sediment op. Deze keer is het gelukt om in twee dagen ruim 15 meter sediment op te boren. Helaas verloren we bij deze actie een Dachnowski-boor en 8 boorstangen. Henk had uit de analyse van de eerste boring geconcludeerd, dat het materiaal jonger dan 3000 BP was. Na voorlopig onderzoek van deze boring blijkt dat op een diepte van ongeveer 15 meter steppeplanten domineerden. Conclusies omtrent een exacte datering kunnen nog niet worden getrokken; het onderzoek is in volle gang.

Iznik Gölü (ca. 100 m)

In verband met de opgraving van Ilipinar werden terreinverkenningen in het bekken van Iznik ondernomen, die twee boringen opleverden. Het onderzoek van het kleis sediment uit de westoever van het meer, nabij Gölyaka, werd beperkt door de slechte conserveringstoestand van het pollen.

De tweede boring, aan de oostzijde van het meer, leverde gyttja-achtig materiaal op, dat evenwel erg jong bleek te zijn. Daarom werd tijdens deze campagne de oever van het meer nauwkeurig gescreend op potentiële sedimenten. De survey lever-

de evenwel hoopvolle faunistische informatie op over bijvoorbeeld de dwergaalscholver, maar slechts één nieuwe boring: een klei-opvulling in de luwte van een strandwal bij Çakırca. De opvulling bevatte een paar meter klei, die bemonsterd werd.

Het was primair de taak van Bottema en Woldring om het technische gedeelte van het werk te verzorgen. Reinders richtte zich tijdens deze expeditie vooral op het formaliseren en normaliseren van de wetenschappelijke contacten met Turkse collega's. In dat kader werd onder andere een bezoek gebracht aan Professor Ufuk Esin (Universiteit van Istanbul), leidster van de opgraving van Aşikli Höyük.

Tijdens ons verblijf in Turkije brachten we ook een bezoek aan de vroege bronstijdmijn van Kestel bij Celaller, ten oosten van Nigde. Deze mijn wordt, samen met de bijbehorende nederzetting Göltepe, opgegraven door Aslihan Yener (Smithsonian Institute, Washington, USA). Een verslag van het palynologisch onderzoek van een accumulatielaag uit de mijn verschijnt binnenkort in het tijdschrift van de American Association of Stratigraphical Palynologists onder de titel: "Bronze Age and Byzantine pollen of the Kestel tin-mine (Turkey) and its possible origin: practical and experimental pollen analysis in archaeological context" (S. Bottema & H. Woldring).

Summary

In July 1992, pollen cores were taken at three locations in Anatolia. For a reconstruction of the palaeoenvironment of Sagalassos, sediment from the Mamakova basin was collected. The investigations form part of the excavation of Sagalassos (Burdur area), by Marc Waelkens from Leuven.

Coring in the former crater lake Eski Acigöl, between Nevşehir and Aksaray, was extended to 15 metres. The deposit was discovered by Woldring during his stay at the Asikli excavation headed by Ufuk Esin.

Finally, another core was taken at the edge of Lake Iznik near Çakırca, in connection with the excavation of Ilıpınar by Roodenberg.